

บทที่ ๑๐

ความจริงของการดำเนินชีวิต

แนวคิดสำคัญ

การดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้นจะต้องมีการกระทำต่างๆ เสมอ การกระทำนี้พุทธปรัชญาเรียกว่า “กรรม” หมายถึง การกระทำของบุคคล มี ๓ ทาง คือ การกระทำทางกาย การกระทำทางวาจา และการกระทำทางใจ การกระทำทั้ง ๓ ทางนี้ก่อให้เกิดผลตามสิ่งที่ตนเองกระทำ ที่เรียกว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว”

จุดประสงค์การเรียนรู้

จุดประสงค์ปลายทาง

มีความรู้ความเข้าใจหลักการดำเนินชีวิตที่เป็นไปตามกฎแห่งกรรม

จุดประสงค์นำทาง

๑. อธิบายความหมายของกรรมตามหลักพุทธปรัชญาได้
๒. อธิบายหลักการของกรรมตามหลักพุทธปรัชญาได้
๓. อธิบายกระบวนการดำเนินชีวิตตามหลักกรรม สามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาการดำเนินชีวิตได้

๑. หลักกรรม

การปฏิบัติตนของมนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญาถือว่าเป็นไปตามการกระทำ หรือ กรรม ซึ่งหลักกรรมนี้สอนให้บุคคลรู้จัก “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” และเป็นหลักคำสอนที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของพระพุทธเจ้า ที่เป็นไปเพื่อการปฏิบัติตนตามแนวทางที่ควรประพฤติ หลักกรรมนี้เป็นสิ่งที่มีความซับซ้อนและลึกซึ้งเป็นอย่างยิ่ง เพราะบุคคลมองเห็นได้ยาก อีกทั้งมีความต่อเนื่องจากอดีต

สู่นาคต อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าได้สอนเรื่องกรรมให้บุคคลคำนึงไว้เสมอ ดังข้อความที่ปรากฏ
ในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๕ หน้า ๑๓๗ ว่า

“สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงต้องตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด
สัตว์ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลแห่งบุญและบาป
คือ ผู้มีกรรมเป็นบาปจักไปสู่นรก
ส่วนผู้มีกรรมเป็นบุญจักไปสู่สุคติฯ
เพราะฉะนั้น พึงทำกรรมงาม อันจะนำไปสู่สัมปรายภพสัมสมไว้
บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในปรโลกฯ”

๒. ทิศนะทั่วไปเรื่องกรรมและเรื่องความสุข ความทุกข์ของมนุษย์

สมัยก่อนพุทธกาลมีปัญหาถกเถียงกันอยู่เสมอว่าเหตุใดชีวิตจึงต้องเป็นแบบนี้ ทำไมฉันจึงต้อง
มีความสุขทุกข์ด้วย เพราะอะไรฉันจึงไม่มีความสุข อะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้มนุษย์มีความสุขและความ
ทุกข์ ฯลฯ ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ในสมัยก่อนพุทธกาลมีคำตอบอยู่ ๓ ประการตามลัทธิความเชื่อ ๓
ลัทธิ คือ

๑. ลัทธิปุพเพตเหตุ (ปุพเพตเหตุวาตะ) เป็นลัทธิที่เชื่อว่าความสุข ความทุกข์และวิถีชีวิต
ของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับกรรมเก่าที่ได้กระทำไว้ในอดีตชาติ ดังบันทึกในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๐ หน้า
๒๐๘ ที่ว่า “สุข ทุกข์ หรือ อทุกข์มสุข อย่างใดอย่างหนึ่งที่บุคคลเสวยนั้น ส่วนแต่มีกรรมที่ได้ทำไว้
แต่ก่อนเป็นเหตุ” การดำเนินชีวิตทั้งหมดถูกกำหนดไว้ด้วยกรรมที่ไม่สามารถแก้ไขได้ ทุกคนจึง
ต้องยอมรับชะตาชีวิต เรียกว่า “ลัทธิกรรมเก่า” ซึ่งคนไทยบางกลุ่มมักแสดงออกถึงความเชื่อใน
คตินี้ว่า “แล้วแต่บุญแต่กรรม(เก่า)” หรือ “แล้วแต่วาสนา”

๒. ลัทธิอิศวรการณเหตุ(อิสรนิมมานเหตุวาตะ) เป็นลัทธิที่เชื่อว่าสุข ทุกข์ และวิถีชีวิตของ
มนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับผู้เป็นใหญ่(พระเจ้าเป็นเจ้า) จะคลบบันดาลให้ ดังบันทึกในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๐
หน้า ๒๐๘ ที่ว่า “สุข ทุกข์ หรืออทุกข์มสุขอย่างใดอย่างหนึ่งที่บุคคลเสวยนั้นล้วนแต่มีการสร้าง
สรรค์ของอิสรชนเป็นเหตุ” ชีวิตจะดีหรือชั่วก็ขึ้นอยู่กับความเมตตาของพระเจ้าเป็นเจ้า มนุษย์ไม่มี
อิสระที่จะกระทำสิ่งต่างๆ เพื่อความเจริญของคน ดังนั้นมนุษย์จึงต้องบวงสรวงบูชาพระเจ้าเป็นเจ้า
เพื่อพระองค์จะได้ประทานความสุข ความเจริญให้แก่ชีวิต เรามักเรียกว่า “แล้วแต่ลิติจของพระเจ้า”

๓. ลัทธินิเวศนคติ(อเหตุปัจจัยวาทะ) เป็นลัทธิที่เชื่อว่าสุข ทุกข์ และวิถีชีวิตของมนุษย์นั้น ไม่มีเหตุปัจจัย ทั้งสุขและทุกข์เกิดขึ้นลอยๆ ความเจริญรุ่งเรืองหรือตกต่ำ เป็นไปตามโอกาสหรือความบังเอิญ ดังบันทึกในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๐ หน้า ๒๐๘ ที่ว่า “สุข ทุกข์ หรือทุกข์สุขอย่างใดอย่างหนึ่งที่บุคคลเสวยนั้นล้วนแต่หาเหตุปัจจัยมิได้” เรามักเรียกว่า “ลัทธิเสี่ยงโชค” ส่วนใหญ่เป็นทัศนะของนักวัตถุนิยม

พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่าแนวการตอบคำถามเรื่องเหตุแห่งความทุกข์ และสุข รวมทั้งวิถีชีวิตของมนุษย์ทั้ง ๓ ประการนั้น ก่อให้เกิดการหลงผิด ไม่ชอบด้วยเหตุผล ก่อให้เกิดผลเสียทางจริยธรรม ทำให้เกิดคนขาดฉันทะ ขาดความเพียรพยายาม เป็นคนทอดอาลัย รอคอยกรรมเก่า หวังการกลับมาตาล หรือนอนรอคอยโชคกลาง พระองค์จึงเรียกผู้หลงผิดตามแนวคิดทั้ง ๓ ประการว่า “มิจฉาทิฐิ”

๓. คำสอนของพระพุทธเจ้ากับลัทธินิเวศนคติ

พระพุทธเจ้าทรงได้แย้งลัทธิทั้ง ๓ ดังนี้

๑. ได้แย้งลัทธิปุพเพกตเหตุวาทะ แนวคิดบางประการของลัทธิปุพเพกตเหตุวาทะนั้น พระพุทธเจ้าทรงเห็นด้วยคือเรื่องกรรมในอดีตที่บุคคลได้ทำไว้ และผู้กระทำให้ต้องรับผลแห่งกรรม แต่พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าการกระทำที่ยึดกับอดีตนั้นมีไช้กรรมเก่าในอดีตกำหนด แท้จริงแล้วเป็นความตั้งใจในปัจจุบัน ดังบันทึกในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๐ หน้า ๒๑๐ ว่า “...ถ้าเช่นนั้นเพราะกรรมที่ได้ทำไว้แต่ก่อนเป็นเหตุ ท่านทั้งหลายจักต้องฆ่าสัตว์ จักต้องลักทรัพย์ จักต้องประพฤติกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ จักต้องพูดเท็จ จักต้องพูดคำส่อเสียด... จักต้องมีจิตพยาบาท จักต้องมีความเห็นผิด ...ก็เมื่อบุคคลยึดถือกรรมที่ได้ทำไว้แต่ก่อนโดยความเป็นแก่นสาร ความพอใจหรือความพยายามว่ากิจนี้ควรทำหรือว่ากิจนี้ไม่ควรทำ ย่อมจะมีไม่ได้”

๒. ได้แย้งลัทธิอิสรมิมานเหตุวาทะ พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่าสุข ทุกข์ เป็นสิ่งที่มนุษย์ทำให้แก่ตนเอง หรือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันหรือสัตว์โลกชนิดอื่นก่อนขึ้น เพื่อผลประโยชน์ เพื่อระบาย รากะ โทสะ โมหะ โดยที่ไม่มีพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้บงการ ดังบันทึกในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๐ หน้า ๒๑๐ ว่า “...ถ้าเช่นนั้นเพราะการสร้างสรรคข์ของอิสรชนเป็นเหตุ ท่านทั้งหลายจักต้องฆ่าสัตว์ ฯลฯ จักต้องมีความเห็นผิด... เรามีวาทะสำหรับข่มขี้ที่ชอบธรรม ในสมณพราหมณ์พวกนั้นผู้มีวาทะอย่างนี้”

๓. ได้แย้งถ้อยหรือเหตุป้องกันวาทะ พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าทุกอย่างล้วนมีเหตุปัจจัย ไม่มีอะไรมาจากความไม่มีอะไร ดังนั้นผลทุกอย่างย่อมเกิดจากเหตุ ดังนั้นที่กในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๐ หน้า ๒๑๐ ว่า "...ถ้าเช่นนั้น เพราะหาเหตุหาปัจจัยมิได้ ท่านทั้งหลายจักต้องฆ่าสัตว์ ฯลฯ จักต้องมีความเห็นผิด... เรามีวาทะสำหรับข่มขี้ที่ชอบธรรม ในสมณพราหมณ์พวกนั้นผู้มี วาทะอย่างนี้"

จากการโต้แย้งแนวคิดทั้ง ๓ ประการนั้น พระพุทธเจ้าได้เสนอธรรมของพระองค์ไว้เพื่อใช้เป็นหลักในการประพฤติกปฏิบัติ บันทึกในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๕ หน้า ๑๓ ว่า "ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม ทุกข์ย่อมไปตามบุคคลนั้น เพราะทุจริต ๓ อย่างนั้น เหมือนล้อเกวียน หมุนไปตามรอยเท้าโคผู้ลากเกวียนไปอยู่ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใส กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม สุขย่อมไปตามบุคคลนั้น เพราะสุจริต ๓ อย่าง เหมือนงามีปรกติไปตามตัวฉะนั้น"

๔. ความหมายของ "กรรม" ในพุทธปรัชญา

คำว่า "กรรม" มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า "กร" แปลว่า "การกระทำ" กรรมในพุทธปรัชญา หมายถึง การกระทำซึ่งเกิดจากความคิดคำนึงถึงอดีต อนาคตและปัจจุบัน หรือ หมายถึง พฤติกรรมภายในจิตใจและที่แสดงออกให้ปรากฏทางกายและทางการพูด เป็นการกระทำที่เกิดจากความตั้งใจ (เจตนา) เรียกว่า กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันในทางวิทยาศาสตร์และวิชาทางจิตวิทยาว่า บุคคลไม่อาจอยู่นิ่งเฉย กระบวนการของชีวิตทั้งทางกายและจิตใจเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในอาณาจักรของวัตถุเท่านั้นที่ไม่มีสิ่งที่เรียกว่ากรรม เพราะวัตถุไม่มีเจตนา ไม่มีความรับผิดชอบ ไม่มีการตัดสินใจ แต่บุคคลมิใช่เป็น "สิ่ง" (a thing) หรือ เป็นวัตถุล้วนๆ ฉะนั้นกรรมกับชีวิตจึงเป็นของคู่กัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง กระบวนการของชีวิตก็คือกระบวนการของกรรมนั่นเอง อย่างไรก็ตาม นักศึกษาควรทำความเข้าใจความหมายของการกระทำต่างๆ ซึ่งไม่เรียกว่า "กรรม" ได้แก่

๑. การกระทำใดๆ ของบุคคลที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจหรือถูกบุคคลอื่นบังคับให้ตัดสินใจกระทำโดยผู้ทำไม่มีเจตนา
๒. การกระทำของบุคคลวิกลจริต จิตวิปลาส ที่ไม่มีความรู้สึกทางสติปัญญา หรืออยู่ในภาวะไม่สามารถจะรับผิดชอบทางศีลธรรม

๓. การกระทำของพระอริยบุคคลที่เอาพระกิลเลสตัดมหา อยู่เหนืออกของกรรมแล้ว (ปัญญปาปปหีน) การกระทำของท่านเรียกว่า “กิริยา” ไม่เรียกว่า “กรรม”
๔. ปราภฏการณ์ในธรรมชาติไม่เรียกว่า “กรรม” เพราะไม่มีเจตนาเป็นเพียงกิริยา และปฏิบัติของท่านั้น

๕. มูลเหตุของกรรม

พระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องมูลเหตุของกรรมไว้ในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๐ หน้า ๓๑๕ ว่า

“ธรรมชาติ ๓ อย่างนี้เป็นเหตุให้เกิดกรรม... คือ

ความพอใจย่อมเกิด เพราะปรารถนารมณ์เป็นที่ตั้งแห่ง นันทราคะในอดีต ๑

ความพอใจย่อมเกิด เพราะปรารถนารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งนันทราคะในอนาคต ๑

ความพอใจย่อมเกิด เพราะปรารถนารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งนันทราคะในปัจจุบัน ๑”

กรรมสามารถแบ่งตามฐานะที่เกิดได้ ๓ ประเภทคือ

๑. กายกรรม การกระทำทุกอย่างที่เกิดทางกาย รวมทั้งกิริยาอาการ ทำที่ที่แสดงให้ปรากฏ

๒. วชิกรรม การแสดงออกทางการพูดในทุกรูปแบบโดยเจตนา

๓. มโนกรรม การคิดในทุกอย่าง

นอกจากนี้ยังมีสิ่งสำคัญที่เกี่ยวเนื่องกับการเกิดกรรม คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ของมนุษย์ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดกรรมด้วยเช่นกัน ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๐ หน้า ๓๑๘ ว่า “ธรรมชาติ ๓ อย่างนี้ เป็นเหตุให้เกิดกรรม คือ โภคะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑”

กรรมทั้ง ๓ แยกจัดรวมเป็นกลุ่ม โดยถือเอาลักษณะ ดี-เลว แห่งเจตนาและผลที่ปรากฏทั้งการกระทำได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. กรรมทั้ง ๓ ที่เกิดขึ้นเป็นด้วยอำนาจ โภคะ โทสะ และ โมหะ เรียกว่า “อกุศลกรรม” หรือ “บาป”

๒. กรรมทั้ง ๓ ที่ทำด้วยคุณธรรม มีปัญญาเป็นที่ตั้งเรียกว่า “กุศลกรรม” หรือ “บุญ”

๓. กรรมที่ไม่ดีและไม่เลว เรียกว่า “อัพยากคกรรม” เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

กรรมที่ทำทางไตรทวาร คือ กายกรรม วชิกรรม และมโนกรรม พุทธปรัชญาถือว่า มโนกรรมสำคัญที่สุด ด้วยเหตุผลอย่างน้อยที่สุด ๔ ประการ คือ

๒. สุจริต หรือ การกระทำที่ชอบมี ๓ ประการ คือ

- ๑) กายสุจริต หมายถึง ความประพฤติชอบทางกาย ประกอบไปด้วยการกระทำ ๓ อย่าง คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักขโมยโกงทรัพย์ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม
- ๒) วชิสุจริต หมายถึง ความประพฤติชอบทางวาจา ประกอบไปด้วยการพูด ๔ อย่าง คือ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดต่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพื่อเชื่อ
- ๓) มโนสุจริต หมายถึง ความประพฤติชอบทางใจ ประกอบไปด้วยการคิด ๓ อย่าง คือ การไม่โลภอยากได้ของเขา การไม่พยายามพองร้ายเข้า การเห็นชอบตามคลองธรรม

๓. หลักการของกรรม

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มนุษย์ทุกคน คิดคำนึงถึงการกระทำของตนเองว่า เมื่อทำสิ่งใดต้องได้รับสิ่งนั้น ดังบันทึกในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๔ หน้า ๓๒๓ ว่า

“สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน
เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด
มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย
กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เดวและประณีต”

ที่สำคัญคือกรรมนั้นไม่มีผู้อื่นกระทำให้ ดังนั้นทุกคนจึงเป็นผู้กระทำกรรมให้แก่ตนเอง และเป็นผู้เสวยกรรมด้วยตนเอง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๔ หน้า ๒๘๗ ว่า “ก็บาป”กรรมนี้นั้นแลไม่ใช่มารดาทำให้ท่าน ไม่ใช่อบิดาทำให้ท่าน ไม่ใช่น้องทำให้ท่าน

---

* บาป หมายถึง ความต่ำทรามหรือการที่มีสภาวะจิตเลวลง มีลักษณะให้ถึงทุกขคติ(สิ่งที่ทำให้ตกไปในที่ชั่ว) ความหมายที่ใช้กันทั่วไป เช่น ความเลว ไม่ดีไม่งาม ฯลฯ สิ่งที่ทำให้เกิดความบาปขึ้นก็คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ในจิตใจมนุษย์ ในพระพุทธศาสนามีคำที่ใช้เรียก บาป หลายคำด้วยกัน ดังนี้

๑. บาป คือ การให้ถึงความพินาศ ให้ถึงคดีชั่ว
๒. กัมพิส คือ การให้ถูกลงโทษ ถูกจองจำ

ไม่ใช่มิตรอำมาตย์ทำให้ท่าน ไม่ใช่ญาติสายโลหิตทำให้ท่าน ไม่ใช่สมณะและพราหมณ์ทำให้ท่าน ไม่ใช่เทวดาทำให้ท่าน ตัวท่านเองทำเข้าไว้ ท่านเท่านั้นจักเสวยวิบากของกรรมนี้” เพราะฉะนั้น บุคคลจะดีหรือชั่วจึงขึ้นอยู่กับตนเอง ดังข้อความในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๕ หน้า ๓๑ ว่า

“ทำชั่วด้วยตนเอง ย่อมเศร้าหมองด้วยตนเอง

ทำดีด้วยตนเอง ย่อมหมดจดด้วยตนเอง ความบริสุทธิ์

ความไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน คนอื่นพึงชำระคนอื่นให้หมดจดหาได้ไม่”

๘. การให้ผลของกรรม

กรรมทุกอย่างนั้นผู้กระทำได้ได้รับผลเสมอ และกรรมจะอยู่อยู่กับผู้กระทำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๕ หน้า ๑๓๐ ว่า “ก็บุคคลทำกรรมใด ด้วยกาย ด้วยวาจา หรือด้วยใจ กรรมนั้นแหละเป็นของของเขา และเขาย่อมพาเอากรรมนั้นไป อนึ่ง กรรมนั้นย่อมติดตามตนฉะนั้น เพราะฉะนั้นบุคคลควรทำกรรมดีตั้งสมไว้สำหรับภพหน้า บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า”

การให้ผลของกรรมนั้น ถึงแม้ว่ามีความซับซ้อนและมองเห็นได้ยาก แต่ผู้กระทำก็สามารถที่จะรู้ได้ด้วยตนเอง และคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น ได้ยืนยันถึงการให้ผลของกรรม ดังนี้

๘.๑ การให้ผล ๒ ชั้น

กรรมที่บุคคลกระทำนั้นมีลักษณะการให้ผล ๒ ชั้น คือ ผลชั้นในและผลชั้นนอก

๓. เวร คือ ทำให้เกลียดชัง
๔. อม คือ ทำให้เศร้า ไม่สดชื่นแจ่มใส ทำให้เจ็บปวดรวดร้าวใจ
๕. ทุจริต คือ ประพฤติชั่วทางกาย วาจา ใจ
๖. ทุกกฎ คือ ทำชั่วทางกาย วาจา ใจ
๗. อปบุญ คือ ไม่ใช่บุญ ไม่บริสุทธิ์
๘. อกุศล คือ เสียหาย หมกตึ
๙. กัณหา คือ ทำลายความสุข ถูกรังเกียจ
๑๐. อากุ คือ ทำให้ขุ่นเคือง ทำให้เป็นคนร้ายกาจ

- ๑) ผลชั้นในคือความรู้สึกซึ่งเกิดขึ้นในใจผู้ทำทันที เช่น ทำชั่วทำให้ใจเศร้าหมอง หรือ ทำความดีทำให้เกิดความสบายใจ
- ๒) ผลชั้นนอก คือการปรากฏของลาภ ยศ สรรเสริญ สุข หรือ เสื่อมลาภ อับยศ นินทา ทุกข์ ซึ่งผลชั้นนอกนี้ต้องใช้เวลาพิสูจน์ เห็นได้ยาก เป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลายาวนาน

๗.๒ การให้ผลดีและชั่ว

การกระทำทุกอย่างนั้นต้องมีผล แต่ผลนั้นไม่ได้ปรากฏโดยทันที บางครั้งก็ทำให้เกิดปัญหาว่า “ทำดีได้ชั่ว ทำชั่วได้ดี” พระพุทธเจ้าได้แสดงถึงกรรมและการให้ผลของกรรมเพื่อตอบปัญหาดังกล่าวไว้ ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๔ หน้า ๓๓๒-๓๓๓ ดังนี้

๑. การให้ผลดีและชั่วในชีวิตปัจจุบัน ๔ ประการ คือ

- ๑) ผู้กระทำชั่วทางกาย วาจา ใจ ได้รับผลแห่งการทำชั่วนั้นก่อน เพราะใจนึกถึงความชั่วที่ตนเองกระทำอยู่เสมอ
- ๒) ผู้กระทำชั่วทางกาย วาจา ใจ ได้รับผลแห่งความดีก่อน เพราะใจนึกถึงความดีที่ตนเองเคยกระทำไว้
- ๓) ผู้กระทำดีทางกาย วาจา ใจ ได้รับผลแห่งการทำชัวก่อน เพราะใจนึกถึงความชั่วที่ตนเองกระทำไว้
- ๔) ผู้กระทำดีทางกาย วาจา ใจ ได้รับผลแห่งความดีนั้นก่อน เพราะใจนึกถึงความดีที่ตนเองกระทำอยู่เสมอ

๒. การให้ผลดีและชั่วในอนาคต ๔ ประการ คือ

- ๑) ผู้ทำชั่วทางกาย วาจา ใจ ดายไปแล้วตนรกรกก็มี เพราะบุคคลประเภทนี้ได้ทำกรรมชั่วต่อเนื่องกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ขณะจะดับจิตนึกถึงอกุศลกรรมนั้น ดายไปแล้วจึงไปเกิดในนรก
- ๒) ผู้ทำชั่วทางกาย วาจา ใจ ดายไปแล้วไปเกิดในสวรรค์ก็มี เพราะบุคคลประเภทนี้ทำกุศลไว้บ้างในอดีต เมื่อจิตจะดับนึกถึงกุศลกรรมนั้น ดายไปแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

- ๓) ผู้ทำสุจริตทางกาย วาจา ใจ เมื่อสิ้นชีพแล้วไปสวรรค์ก็มี เพราะบุคคลประเภทนี้ทำความดีติดต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ขณะจะดับจิตนั้นก็ถึงอุสสกรรมนั้น ตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลก
- ๔) ผู้ทำสุจริตทางกาย วาจา ใจ ตายแล้วไปเกิดในนรกก็มี เพราะบุคคลประเภทนี้ได้ทำความชั่วไว้บ้างในอดีต ขณะจะดับจิตนั้นก็ถึงอุสสกรรมนั้น ตายแล้วจึงไปเกิดในนรก

๘.๓ ความเร็วหรือช้าในการให้ผลของกรรม

ความเร็วหรือช้าในการให้ผลของกรรมในพระไตรปิฎกเล่ม ๓๕ หน้า ๔๕๕ กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ๔ ประการ

๑. คติสมบัติ หมายถึง สถานที่ประกอบกรรมนั้นๆ เหมาะแก่อกุศลแก่การให้ผลของกรรม
๒. อุปธิสมบัติ หมายถึง ความพร้อมของร่างกาย
๓. กาลสมบัติ หมายถึง ความเหมาะสมกับกาลเวลา
๔. ปโยคสมบัติ หมายถึง การกระทำประกอบด้วยความตั้งใจจริง มีความพยายามสูง

๘.๔ กรรมที่แบ่งตามลำดับความแรงในการให้ผล ได้แก่*

๑. คุรุกรรม หมายถึง การกระทำที่เกิดเจตนาและความหมายแรงกล้าซึ่งจะให้ผลเร็วหรือให้ผลก่อนกรรมอื่นๆ เช่น สมบัติ ๘ และอนันตริยกรรม เช่นฆ่าพ่อ ฆ่าแม่ เป็นต้น
๒. อาจิณณกรรม หมายถึง กรรมที่ทำมากหรือทำอยู่เสมอจนเป็นนิสัย จะให้ผลเร็วกว่าจากคุรุกรรม

*หมายเหตุ: กรรมตามนัยที่ ๘.๔, ๘.๕ และ ๘.๖ รวมเป็น ๑๒ ชนิด เป็นหลักการแบ่งตามทัศนะของพระพุทธโฆษาจารย์ ซึ่งปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เล่ม ๓ หน้า ๒๒๓ มิได้ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยตรง

๓. อาสันนกรรม หมายถึง กรรมที่กระทำขณะใจจะสิ้นใจ ซึ่งจะได้ผลเมื่อกรรม ๒ ชนิดแรกไม่มี
๔. กตัตถกรรม ได้แก่ กรรมดีกว่ากระทำ หรือ ทำโดยไม่มีเจตนาโดยตรง จะให้ผลเบาและช้ากว่ากรรม ๓ ชนิดที่กล่าวแล้ว

๘.๕ กรรมที่แบ่งโดยยึดการให้ผลตามหน้าที่เป็นหลัก ได้แก่

๑. ชนกกรรม หมายถึง กรรมที่ทำให้เกิดชีวิต หรือกรรมที่เป็นสาเหตุให้เกิดกรรมอื่น ๆ
๒. อุปัตถัมภกกรรม หมายถึง กรรมที่ส่งเสริมในฝ่ายดี หรือจำเดิมในฝ่ายไม่ดี ต่อจากชนกกรรม
๓. อุปปีฬกกรรม หมายถึง กรรมที่เป็นตัวแปรทิศทางกรรมดีให้เลว หรือจากกรรมเลวให้ดี
๔. อุปฆาตกรรม หมายถึง กรรมที่ตัดรอนการให้ผลของชนกกรรม และอุปัตถัมภกกรรม เช่น เกิดกระดูกสูง มั่งคั่ง แต่อายุสั้น เป็นต้น

๘.๖ กรรมที่แบ่งตามเวลาให้ผล ได้แก่

๑. ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม หมายถึง กรรมต่าง ๆ ทั้งหมดที่ให้ผลในปัจจุบันหรือในชีวิตนี้
๒. อุปปีชเวทขียกรรม หมายถึง กรรมที่จะให้ผลในภพที่จะไปเกิด หรือในชีวิตใหม่หลังจากตาย
๓. อปรายรเวทนียกรรม หมายถึง กรรมที่จะให้ผลในภพต่อๆ ไป ซึ่งกรรมชนิดที่หนึ่งและสองจะให้ผลก่อนตามลำดับ
๔. อโหสิกรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลแล้ว ไม่มีโอกาสให้ผลซ้ำอีก

๘. กรรมพื้นฐานที่ทำให้เกิดผลกับบุคคล

พระพุทธเจ้าได้แสดงถึงผลอันเนื่องมาจากกรรมไว้ ๑ คู่ ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๔ หน้า ๓๒๔-๓๒๕ คือ

๑. มีอายุน้อยเพราะฆ่าสัตว์	มีอายุยืนเพราะไม่ฆ่าสัตว์
๒. มีโรคมากเพราะเบียดเบียนสัตว์	มีโรคน้อยเพราะไม่เบียดเบียนสัตว์
๓. มีผิวพรรณทรามเพราะขี้โกรธ	มีผิวพรรณดีเพราะไม่ขี้โกรธ
๔. มีศักดาน้อยเพราะมักริษยา	มีศักดามากเพราะไม่มักริษยา
๕. มีโภคทรัพย์น้อยเพราะไม่ให้ทาน	มีโภคทรัพย์มากเพราะให้ทาน
๖. เกิดในตระกูลต่ำเพราะกระด้างถือตัวไม่อ่อนน้อม เกิดในตระกูลสูงเพราะไม่กระด้างถือตัว แต่รู้จักอ่อนน้อม	

๗. มีปัญญาทรามเพราะไม่เข้าไปหาสมณพราหมณ์ ได้ถามเรื่องกุศล อกุศล เป็นต้น มีปัญญาดีเพราะเข้าไปหาสมณพราหมณ์ ได้ถามเรื่องกุศล อกุศล เป็นต้น

และในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๕ หน้า ๑๓๐ ยังได้บันทึกไว้ว่า “ถ้าท่านทั้งหลายกลัวต่อความทุกข์ ถ้าความทุกข์ไม่เป็นที่รักของท่านทั้งหลายไซ้ ท่านทั้งหลายอย่าได้ทำบาปกรรมทั้งในที่แจ้งหรือที่ลับเลย ถ้าท่านทั้งหลายจักทำหรือทำอยู่ซึ่งบาปกรรมไซ้ ท่านทั้งหลายแม้จะเหาะหนีไปก็ย่อมไม่พ้นไปจากความทุกข์เลยฯ”

๑๐. การให้ผลของกรรมและความสำคัญในชีวิตประจำวัน

มีพุทธพจน์บังชี้ถึงในเรื่องการให้ผลของกรรมไว้อย่างเด่นชัดว่า การกระทำทุกอย่างมีผล (วิบาก) การกระทำที่ดีเกิดจากเจตนาประกอบด้วยธรรมก่อให้เกิดผลดี เป็นความสุขความสมหวัง และความสำเริง เป็นต้น การกระทำที่ไม่ดีเกิดจากเจตนาที่ประกอบด้วยความรู้สึกฝ่ายต่ำจะส่งผลไม่ดีเป็นความทุกข์กายทุกข์ใจและความล้มเหลว เป็นต้น ดังพุทธพจน์ว่า

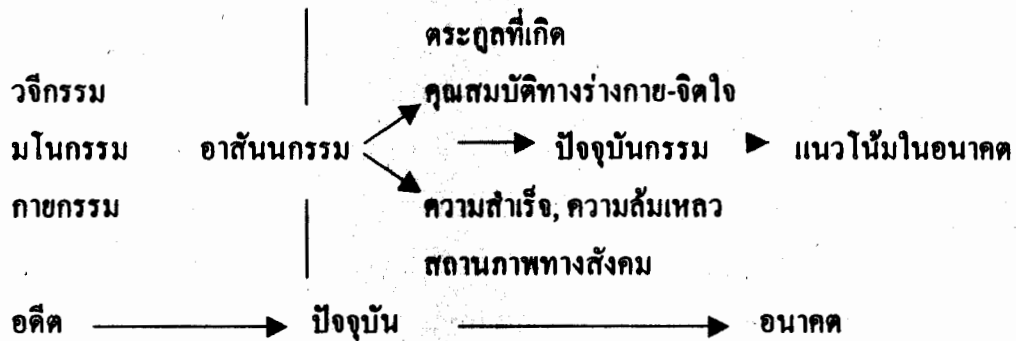
“บุคคลหว่านเมล็ดพืชเช่นใด

ย่อมได้รับผลเช่นนั้น

ผู้ทำกรรมดีจะได้รับผลดี

ผู้ทำกรรมชั่วจะได้รับผลชั่ว”

นั่นคือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ซึ่งตรงกับทัศนะของชาวพุทธส่วนใหญ่ที่นิยมกล่าวว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า วิถีชีวิตของบุคคลตั้งแต่แรกเกิดจนวาระสุดท้ายจะเป็นอย่างไรล้วนมีการกระทำของตัวเองเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ ถึงแวดล้อมทั้งทางบุคคล ทางสถาบันต่างๆ ตลอดจนทางภูมิศาสตร์ เป็นเพียงปัจจัยเกื้อหนุนสนับสนุนเท่านั้น กล่าวให้ชัดคือความแตกต่างทางสถานภาพทางสังคม ชาติตระกูลที่เกิด ฐานะทางการศึกษา ฐานะทางการงานเกียรติยศชื่อเสียงและความสำเร็จหรือล้มเหลวในธุรกิจทั่วไป ก็อยู่ในขอบเขตอิทธิพลของการกระทำ(กรรม) ของบุคคลนั้นๆ เอง เขียนเป็นภาพแสดงได้ดังนี้

๑๑. กระบวนการชีวิตคือกระบวนการแห่งกรรม

พุทธปรัชญาถือว่าวิถีชีวิตมนุษย์มีลักษณะเป็นกรรมลิขิต ไม่ใช่พรหมลิขิต หรือเทวลิขิต ใดๆก็ตาม ในประเด็นที่เกี่ยวกับกระบวนการแห่งกรรมมีกรณีที่ควรศึกษา ๕ ประการคือ

๑. ในแง่จิตวิทยาพุทธ เห็นว่า ความนึกคิดที่เกิดขึ้นในใจทุกครั้ง (มโนกรรม) มีวิบาก คือ ผลเสมอทุกครั้งไป (ศึกษาเปรียบเทียบหลักผัสสะเป็นเหตุให้เกิดเวทนา เวทนาเป็นเหตุให้เกิดตัณหา ตัณหาเป็นต้นนำไปสู่กรรม)

๒. ในแง่ของชีววิทยา พุทธปรัชญาชี้ให้เห็นว่า การถือกำเนิดของชีวิตตลอดจนความเจริญเติบโตตั้งแต่วินาทีแรกแห่งการปฏิสนธิจนถึงวันที่คลอดนั้น ซึ่งถึงกระบวนการแห่งผลกรรมที่ปรากฏชัดในตัวเด็ก

๓. ในแง่เหตุการณ์ประจำวัน ทุกสิ่งที่เราประสบอยู่ในแต่ละวันล้วนแสดงให้เห็นถึงผลแห่งการกระทำทั้งของเราเองและคนอื่น ความสำเร็จในทุกสาขาอาชีพ และทุกด้านของวิชาการที่เราเห็นประจักษ์อยู่ในปัจจุบันเป็นผลแห่งการกระทำ (กรรม) ของมนุษย์

๔. ในแง่ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม พุทธปรัชญายอมรับอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมเป็นอันดับที่รองรองจากเจตจำนงเสรีของบุคคล นั่นคือ มนุษย์ทุกคนมีเสรีภาพทางการคิดและการตัดสินใจเป็นสิทธิพิเศษโดยส่วนส่วนตัว ดังนั้นตัวกำหนดชี้ว่าการกระทำจึงไม่ใช่ธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมภายนอก แต่อยู่ที่เจตนาของมนุษย์เอง

๕. ในแง่องค์ประกอบการให้ผลของกรรม โดยหลักการทั่วไป การกระทำทุกอย่างมีผลทั้งทางจิตใจและทางร่างกาย คือผลที่ไม่ปรากฏชัดและผลที่ปรากฏชัด แต่กรรมจะให้ผลจริงเร็วหรือช้าขึ้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญ เรียกว่า สมบัติ ๔ ได้แก่ คติสมบัติ อุประิสมบัติ กาลสมบัติ และ ปโยคสมบัติ

เมื่อมีองค์ประกอบครบทั้ง ๔ ประการ กรรมที่ทําจะให้ผลสมบูรณ์ อุปมาเหมือนกับการปลูกต้นไม้ ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญอย่างน้อย ๔ ประการคือ ถ้าปลูกในที่เหมาะสม มีดินและบรรยากาศเกื้อกูล (คติสมบัติ) มีเมล็ดดี ไม่เนาไม่เสีย (อุประิสมบัติ) ปลูกถูกฤดูกาลตามลักษณะของพืช (กาลสมบัติ) และกรรมวิธีการปลูกต้องดำเนินไปโดยถูกต้องไม่บกพร่อง (ปโยคสมบัติ) ไม่นั้นย่อมเจริญเติบโตสมบูรณ์ แต่ถ้าขาดองค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่ง เรียกว่า วิบัติ เช่น กาลวิบัติ ทำผิดกาลเทศะ กรรมก็จะให้ผลไม่สมบูรณ์ ดังกรณีของต้นไม้จะนั้น นอกจากนี้มีประเด็นที่ควรทำความเข้าใจเพิ่มเติมในแง่อภิปรัชญาอีก ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ ใครคือผู้ทํากรรมและผู้รับผลของกรรมนั้น ในข้อนี้ผู้ศึกษาควรตระหนักให้ถ่องแท้ถึงหลักอนัตตาของพุทธปรัชญา และความแตกต่างระหว่างความจริงขั้นสมบัติ (Relative Truth) และความจริงปรมาตถ์ (Absolute Truth) ดังนี้

๑) หลักอนัตตา เป็นเอกลักษณ์ของพุทธปรัชญาที่ประกาศว่า สิ่งที่ถูกปรุงแต่งขึ้นทั้งปวง (Compounded things) หรือที่เรียกว่า “สังขาร” ล้วนตกอยู่ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (dynamic process) ไม่คงที่ เป็นทุกข์และไม่มีตัวยืนโรงที่คงที่เหมือนเดิม เป็นอมตะอยู่ตลอด (non-entity) นั่นคือ อนัตตลักษณะปรากฏอยู่ทั้งในชีวิตของมนุษย์ สัตว์ และในอาณาจักรของพืช รวมทั้งทุกสิ่งในโลกแห่งปรากฏการณ์

๒) หลักอนัตตา ปฏิเสธทฤษฎีอัตตา หรืออาตมันของปรัชญาฮินดู โดยเฉพาะที่ปรากฏในหลักคำสอนของสังกรจารย์ที่ว่า “มีอาตมันเที่ยงแท้เป็นอมตะอยู่ในมนุษย์ทุกคน” “อาตมันนี้เป็นตัวรู้ ตัวกระทำการต่างๆ เมื่อความตายมาถึง อาตมันเดิมนี้อีกจะทิ้งร่างเก่าไปสู่ร่างใหม่เหมือนบุคคลถอดเสื้อผ้าเก่าทิ้งไว้แล้ว ไปสวมใส่ตัวใหม่จะนั้น”

๓) หลักความจริงขั้นสมมติ พุทธปรัชญายอมรับความจริงตามคติที่บุคคลทั่วไปยอมรับ สืบทอดมาตามธรรมเนียมประเพณี หรือที่บัญญัติขึ้นเพื่อความสะดวกในการติดต่อกันในสังคม เช่น ชื่อของบุคคล สิ่งของ สถานที่ต่างๆ เป็นต้น เป็นความจริงตามที่ตกลงยอมรับกัน แต่ไม่ใช่ความจริงแท้ ในแง่นี้ผู้ทำกรรมกับผู้รับผลกระทบมีจริง และคือคนๆ เดียวกัน ตัวอย่างเช่น กรณีของ โจรกรรม ในทางกฎหมายถือว่าคนขโมยและผู้รับคำพิพากษาลงโทษติดคุกหรือประหารชีวิตเป็นคนๆ เดียวกัน

๔) หลักความจริงขั้นปรมาตม์ ถือว่าชื่อหรือบัญญัติต่างๆ ที่บุคคลตั้งขึ้นเป็นเพียงสัญลักษณ์ ที่ถูกคิดขึ้นมาใช้เพื่อความสะดวกเท่านั้น ความจริงที่แท้กับชื่อเป็นคนละสิ่ง ตัวอย่าง กระบวนการชีวิตซึ่งทางพุทธปรัชญาเรียกว่า ชันธ ๕ อันได้แก่ อวัยวะส่วนต่างๆ ความรู้สึกความจำได้หมายรู้ ความคิด และความรู้ ล้วนตกอยู่ในภาวะแปรจากสภาวะเดิมไปสู่ภาวะใหม่อยู่ทุกนาทิจึงกล่าวได้ว่า ไม่มีบุคคลใดคงภาวะเดิมติดต่อกันอยู่แม้เพียงหนึ่งนาทิจึงว่าจะมองไปที่ร่างกายหรือส่วนประกอบทางจิตใจ โดยเหตุผลซึ่งตรงกับข้อเท็จจริงนี้ ในแง่ปรมาตม์ ผู้ทำกรรมและผู้รับผลกระทบที่เป็นตัวตนเที่ยงแท้คนเดียวกันไม่มี แต่โดยอาศัยกระบวนการสืบต่อ (สันตติ) บวกด้วยการปรุงแต่งแห่งสภาพธรรมทั้งทางจิตใจและร่างกาย การกระทำ(กรรม)และผลของการกระทำนั้น(วิบาก) จึงเกิดขึ้นเป็นไปติดต่อกันการลุกไหม้ ความร้อนและความเย็นไปติดต่อกันของเปลวไฟ ฉะนั้น

กรณีนี้สรุปประเด็นที่สำคัญได้ ๓ ประการคือ

๑. โดยปรมาตม์ ผู้ทำกรรมและผู้รับผลกระทบไม่มี ชรรณะล้วนๆ ไหลไป
๒. โดยหลักสภาวะธรรม การที่จะกล่าวว่าผู้ทำกรรมและผู้รับผลกระทบมีอยู่ แต่เป็นคนละคนก็ไม่ถูก เพราะในกระบวนการแห่งการเปลี่ยนแปลงและภาวะสืบต่อที่เป็นไปโดยไม่ขาดสาย(สันตติ)นั้นบุคคลมิได้คงภาวะเดิมอยู่ต่อไป แต่ก็มีได้เป็นคนใหม่โดยสิ้นเชิง
๓. ในแง่สมมติบัญญัติและโดยหลักศีลธรรมในสังคมถือว่ามีผู้ทำกรรม มีผู้รับผลกระทบ และทั้งสองคนคือคนๆ เดียวกัน ข้อนี้เป็นเรื่องที่ประจักษ์อยู่ในชีวิตประจำวันโดยทั่วไป

ประการที่ ๒ ใครคือผู้ควบคุมกฎของกรรม ประเด็นนี้นับว่ามีความสำคัญมากเพราะเป็น หลักความยุติธรรมที่ว่ากระทำชั่วมากหรือน้อย ก็จะต้องได้รับผลแน่นอนและโดยยุติธรรม แต่ใครคือผู้ควบคุมกฎนี้ ใครคือผู้พิพากษาลงโทษหรือประทานรางวัล ในคริสต์ศาสนาและปรัชญา

การแก้ไขกรรม หรือการแก้ไขการกระทำนี้สามารถทำได้โดยอาศัยหลักอริยมรรค ๒ ข้อ เป็นสำคัญ ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่ม ๑๑ หน้า ๒๐๖-๒๐๗ คือ

๑. สัมมาวายามะ หรือ ความเพียรชอบ ๔ ประการ คือ

- ๑) สังวรปธาน คือ ระวังบาปอกุศลที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น
- ๒) ปหานปธาน คือ ละบาปอกุศลอันเกิดขึ้นแล้ว
- ๓) กวานาปธาน คือ ตั้งใจจะทำกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น
- ๔) อนุรักษนาปธาน คือ ตั้งใจกระทำกุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม และกระทำให้ดียิ่งขึ้น

๒. สัมมาสติ หรือ ความระลึกชอบ ๔ ประการคือ

- ๑) กายานุปัสสนา คือ การระลึกถึงสภาพร่างกาย
- ๒) เวทนานุปัสสนา คือ การระลึกถึงสุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์
- ๓) จิตตานุปัสสนา คือ การระลึกถึงความโลภ ความโกรธ ความหลงที่มีในตนเอง
- ๔) ธัมมานุปัสสนา คือ การระลึกถึงสิ่งที่ควรละเว้นและสิ่งที่ควรกระทำ

การประพฤดิชอบตามคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นทำได้ทุกเวลา ดังบันทึกในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๐ หน้า ๓๖๒ ที่ว่า

“สัตว์ทั้งหลายประพฤดิชอบในเวลาใด
 เวลานั้นชื่อว่าเป็นฤกษ์ดี มงคลดี สว่างดี รุ่งดี ขณะดี ยามดี
 และบุชาดี ในพรหมจรรย์บุคคลทั้งหลาย
 กายกรรมเป็นส่วนเบื้องขวา ความปรารถนาของท่านเป็นส่วนเบื้องขวา
 สัตว์ทั้งหลายทำกรรมอันเป็นส่วนเบื้องขวาแล้ว ย่อมได้ผลประโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องขวา
 ท่านเหล่านั้นได้ประโยชน์แล้วจึงได้รับความสุข งามอกงาม ในพระพุทธศาสนา
 จงไม่มีโรค ถึงความสุข พร้อมด้วยญาติทั้งมวล”

พระพุทธเจ้าได้ทรงยืนยันถึงความเป็นไปได้ ในการแก้ไขผลของการกระทำดังปรากฏในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๐ หน้า ๓๐๔ ว่า “ผู้ใดแลเห็นกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษนี้ทำกรรมไว้อย่างไรๆ เขาจัก

ต้องเสวยกรรมอย่างนั้นๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ของผู้นั้นย่อมมีไม่ได้ โอกาสที่จะทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบย่อมไม่ปรากฏ ส่วนผู้ใดฟังกล่าวอย่างนี้ว่าบุรุษนี้ทำกรรมที่ต้องเสวยผลไว้ด้วยอาการใดๆ เขาจะต้องเสวยวิบากกรรมนั้นด้วยอาการนั้นๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ การประพฤติพรหมจรรย์ของผู้นั้นย่อมมีได้ โอกาสที่จะทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบปรากฏ”

° การประพฤติพรหมจรรย์ หมายถึง การปฏิบัติตามหลักธรรมต่างๆ แต่ที่สำคัญ คือ การปฏิบัติกรรมฐาน โดยเฉพาะการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ข้อ สัมมาสติ ซึ่งว่าด้วยสติปัญญา ๔

กิจกรรมเสนอแนะ

ให้นักศึกษาเขียนปัญหาที่ตนเองประสบ และวิธีการแก้ปัญหาโดยอาศัยหลักกรรม

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายถึงทัศนะทั่วไปของบุคคลในสังคม และพุทธทัศนะในเรื่องต่อไปนี้
  - ๑) วิถีชีวิต
  - ๒) ปραกฏการณ์ต่าง ๆ ในชีวิต
  - ๓) ตัวกำหนดชะตากรรม
๒. กรรมคืออะไร มีกี่ประเภท และการกระทำเช่นไร ไม่เรียกว่าเป็นกรรม?
๓. จงอธิบายถึงหลักการให้ผลของกรรมมาให้เป็นที่น่าสนใจ รวมทั้งเงื่อนไขต่างๆ ที่กรรมจะให้ผลสมบูรณ์หรือบกพร่อง
๔. จงวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมและสังสารวัฏฏ์ในชีวิตประจำวันมาให้เป็นที่น่าสนใจ?
๕. ตามหลักพุทธปรัชญาว่าด้วยกรรม มีแง่ที่ควรทำความเข้าใจทั้งในแง่ยอมรับและปฏิเสธอย่างไรบ้าง
๖. ถิ่นอิศวรกรรมเหตุ มีหลักการอย่างไร และมีความสัมพันธ์กับคติความเชื่อของบุคคลในสังคมอย่างไร
๗. จงวิเคราะห์หลักคำสอนที่ว่า “มโนกรรมเป็นตัวกำหนดชี้้นำพฤติกรรมทุกรูปแบบของบุคคล”